

מאמרים מקוריים

שחור, לבן וגוונים של אפור פלסטינים בתקשורת באינתיפאדה השנייה

תמר ליבס וזוהר קמפף

תקציר

הטענה המקובלת בחקר התקשורת היא שכרגעי משבר הפוקדים את מדינת הלאום, דוגמת מלחמה, עיתונאים נוטים להתגייס למען המאבק, היינו לטובת האינטרסים של הממסד הצבאי והפוליטי. סקירה של סוגות עיתונאיות שונות שבלטו במהלך האינתיפאדה השנייה מראה שבהתנהלותה של התקשורת קיימת פתיחות חדשה, שאינה תואמת את 'נוהל המלחמה' המתואר במודל ה'התכנסות'. בצד התגייסות מסוימת של התקשורת לטובת הממסד, זיהינו גם מגמות 'אנטי-פטריוטיות'. שלא כמו באינתיפאדה הראשונה, שבה הודרו הפלסטינים מן המרקע או לחלופין הוצגו כדמויות דמוניות, באינתיפאדה השנייה, למרות האלימות הקשה שגבתה מחיר דמים כבד מהצד הישראלי, צפינו בדמויותיהם האנושיות של מנהיגים פוליטיים, של קורבנות, של עדים ואפילו של טרוריסטים. על בסיס ניתוח תמונות חדשותיות ומסגורן הטקסטואלי ב'הארץ' ובידיעות אחרונות' בין השנים 2000–2005 נאשש את טענותינו: א. שבאינתיפאדה השנייה התרחב הכיסוי התקשורתי וכלל, בצד עושר של ייצוגים של הפלסטינים כ'אויב', מגוון ייצוגים החושפים את פניהם האנושיות של

* פרופסור תמר ליבס היא פרופסור מן המניין בחוג לתקשורת ועיתונאות באוניברסיטה העברית. דואר אלקטרוני: mstamarl@mscc.huji.ac.il.
ד"ר זוהר קמפף הוא פוסט דוקטורנט ב-UCLA.
דואר אלקטרוני: zohar29@zahav.net.il

הפלסטינים כמי שחווים את קשיי היומיום של הכיבוש וכקורבנות ישירים של זה"ל; ב. שבאופי המיצוב הרגשי הנגזר מדרכי הייצוג הללו קיים פוטנציאל לערער את תפיסת הסכסוך, המקובעת כדיכוטומיה של שחור ולבן. בחלקו האחרון של המאמר נסביר מהן הסיבות לפתיחות החדשה בייצוג הסכסוך: השינוי הדרמטי בסביבה התקשורתית הבין-לאומית, ושינוי מקביל בפרקטיקות של הפרופסיה העיתונאית.

מבוא

מחקרים אין-ספור הוכיחו שלתקשורת תפקיד עיקרי בייצוג המציאות החברתית ובחיווק התפיסה הקונצנזואלית (ולעתים אף בשינוייה) (Williams, 1977; Alexander, 1981; Gitlin, 1983). טענה שכיחה היא שהייצוגים הטלוויזיוניים של קבוצות חברתיות שוליות מייצרים סטראוטיפים שליליים, שמחזקים את החשדנות ואת אי-האמון כלפי קבוצות אלה (פירסט, 2001; Gerbner & Gross, 1976; Wolfsfeld, 1997). השפעה חזקה במיוחד יש לייצוג התקשורת של קבוצות תרבותיות ולאומיות שהסיכוי לפגוש בהן בחיי היומיום הוא קלוש, מאחר שהמדיה היא מקור המידע היחיד להתוודע אליהן. לא כל שכן כשמדובר באויב בעת מלחמה. אז יש לעיתונות הכתובה, ואף יותר ממנה לתקשורת האלקטרונית, בלעדיות על הייצוג. אך בעת כזו משתנים גם כללי העבודה של הפרופסיה. בעוד שבתקופות רגיעה, כשהתקשורת ממלאת את תפקידה נאמנה דווקא בהתריעה על חריגים ועל סטיות מנורמות, היא נתפסת (לפחות בעיני מקצת הציבור) כתקשורת עוינת, הרי שמלחמה או מצב חירום ביטחוני נותנים לה לגיטימציה לזנוח את תפקידה ככלב שמירה ולהתגייס לטובת המאבק, היינו לטובת האינטרסים של הממסד הצבאי והפוליטי (Hallin, 1986; Schudson, 2002). זוהי אם כן ההזדמנות של העיתונאים להתחבר על הציבור. בעת מלחמה או בזמן מתקפת טרור, פרקטיקות עיתונאיות לכאורה אובייקטיביות, השמעת קול שונה או התגייסות למען החלש – כל אלה נזנחות. ואכן, עיתונאים אמריקנים וישראלים אינם מהססים להצהיר שהם רואים עצמם קודם כול כאזרחים, ורק אחר כך כעיתונאים.¹ והמשמעות של עיתונות פטריוטיות היא להתמקד בשדה הקרב, למסגר את התמונה בצבעים של שחור ולבן ולקיים דיון על המתרחש במישור האסטרטגי (איך להשיג את המטרה) ולא במישור הערכי, היינו דיון במטרות העל של החברה והאם המלחמה מוצדקת (Hallin, 1994).

על פי מודל ההתגייסות העיתונאית השגור בעת מלחמה, אפשר היה להניח שעם פרוץ האינתיפאדה השנייה, ובשנים של פיגועי הטרור, שבחודשי השיא

הפכו את חיי היומיום לסיוט, תעדיף התקשורת הישראלית עמדה של התכנסות לנוכח המציאות המפחידה, ואילו הפלסטינים – שהתחלנו להכירם ואפילו לשתפם בשיח הציבורי בשנים של הסכם אוסלו (כשנתפסו כבעלי ברית אפשריים) – ייעלמו מן המרקע כליל או ייחזו אך ורק כדמות מאיימת של אויב. אך מהתחקות אחרי פרקטיקות עיתונאיות שכללו את אופני הייצוג של הפלסטינים באינתיפאדה השנייה למדנו, שבהתנהלותה של התקשורת התקיימה הפעם פתיחות חדשה שלא תאמה את 'נוהל המלחמה' הרגיל, נוהל המתואר במודל ההתגייסות השגור ובניתוח הפשטני של מבקרי תקשורת הנוטים להגיב באופן סלקטיבי על חומרים המתאימים לציפיותיהם.

אין בכוונתנו לטעון שאין התגייסות מסוימת של התקשורת לטובת הממסד בעת מלחמה או בזמן פיגועי טרור; אך הדרך היחידה לשפוט את מידת ההתגייסות (או העצמאות) של העיתונות בזמן עימות היא לבחון כיצד מכסה התקשורת את האירועים בשתי נקודות זמן שונות שבהן הסכסוך מקבל צביון אלים. מאחר שאופן ייצוגם של הפלסטינים כבר נחקר באינתיפאדה הראשונה (לוי, 1991; Liebes, 1997), יש באפשרותנו לבדוק כיצד השתנה אופן הייצוג שלהם בשתי נקודות זמן שונות שבהן התפרץ העימות הישראלי-פלסטיני.

יש לזכור שהאינתיפאדה הראשונה כמעט לא גבתה קורבנות ישראלים, ולפיכך גם נהפכה במשך הזמן לשולית בתקשורת. לעומת זאת, באינתיפאדה הנוכחית מספר הקורבנות הישראליים ומידת האיום המוחשי על חיי היומיום הגדירו את מציאות חיינו בשנים האחרונות. לפיכך, אפשר היה לשער שעם העלייה הדרמטית בעוצמת האלימות כנגד הצד הישראלי באינתיפאדה השנייה, מגמת ההדרה של הפלסטינים מהמרקע, שאפיינה את האינתיפאדה הראשונה, רק תתחזק. להפתעתנו, מצאנו מגמה הפוכה. באינתיפאדה של שנות השמונים התגייסה התקשורת באופן נחרץ. פניהם האנושיות של הפלסטינים נעלמו מן המרקע וקולם לא נשמע עוד בשבועות שלאחר פרוץ האלימות. אך לאחר שהמחסום שאסר לכלול את קולם של הפלסטינים בשיח הציבורי נפרץ בעקבות הסכם אוסלו, הוא לא ננעל עוד עם התחדשות האלימות באינתיפאדה השנייה, לפחות לא באופן מוחלט. במקביל לצפייה בפעולות טרור ובפעולות צה"ל בגדה וברצועה, המשכנו גם לראות ולשמוע פלסטינים. יורים ומדברים, כמעט. טענתנו היא, אם כן, שבאינתיפאדה של שנת 2000 נחשפו הישראלים לייצוגים מורכבים ומרוככים, ששברו את דפוס הייצוג הבינרי של רע מוחלט (המחבל) מול טוב מוחלט (חייל צה"ל).

מחקרים שערכנו באינתיפאדה השנייה (משידור הכתבה על מוחמד א-דורא, שהפך לסמלה) מצביעים על הרחבת הייצוג של הפלסטינים בשלוש דרכים לפחות:

- א. בעוד שבאינתיפאדה הראשונה נחשף הציבור הישראלי לדמות בלעדית של אויב בלתי נראה או דמוני – מאיים, מתלהם ואכזרי (Liebes, 1997) – באינתיפאדה השנייה הוא נחשף גם להיבטים האנושיים בדמותו של האויב (מנהיגים פוליטיים, ואפילו מתבלים). נוסף על כך, התודע הציבור הישראלי למגוון פלסטינים מן השורה – קורבנות שלנו (ובכללם ילדים, נשים וזקנים), עדים להפצצות ואנשים פשוטים, החיים את חיי היומיום תחת עול הכיבוש. באותה שעה השתנה גם הכיסוי התקשורתי בצד הישראלי והוא כלל עתה ייצוגים של חיילים הפוגעים בפלסטינים.
- ב. בעוד שהאינתיפאדה הראשונה סוקרה בסוגות חדשותיות 'קשות' בלבד, ותמיד בהקשר של הפגנות אלימות, מהומות ופיגועים – הרי שבאינתיפאדה השנייה הורחב הייצוג גם למגוון של סוגות 'רכות' במהותן (במקומונים, במוספי העיתונים ובתכניות אירוח), שחשפו את הפלסטינים גם בהקשרים של שגרה.
- ג. באינתיפאדה השנייה, דיווח על סטיות מהנורמות הצה"ליות הוביל בכמה מקרים להתפתחותו של פולמוס ציבורי סוער, שכלל בין היתר עימותים בין התקשורת לבין הממסד הצבאי והפוליטי, שעניינם מהי הגרסה הנכונה בסיפורים שחיילי צה"ל מצטיירים בהם באור שלילי. דוגמאות בולטות הן פרשת וידוא ההריגה של הילדה אימאן אל-המס, שעלתה לכותרות בעקבות תחקיר של התוכנית 'עובדה';² פרשת הצלומים של חיילי צה"ל, הנראים רוכנים מעל גופות מתבלים, שנחשפה בתחקיר 'ידיעות אחרונות' (19.11.2004); מה שכונה פרשת 'הכנר במחסום' והדיון הנרחב שהתקיים בעיתונות בנוגע למשמעויותיה המוסריות (28.11.2004); פרשת התבטאותו של אלוף דן חלוץ בנוגע לרגשותיו כטייס המטיל פצצה על אוכלוסייה אזרחית (19.11.2004); פרשת וידוא ההריגה של מחבל מהג'יהאד האסלאמי בידי חיילי השיטת בתחילת דצמבר 2004; פרשת ההתעללות של שוטר מג"ב בפלסטיני, שקיבלה תהודה בתוכניתו עתירת הרייטינג של 'יאר לפיד בערוץ השני (18.1.2005), ועוד.

הוכחות נוספות לפתיחות החדשה של התקשורת הישראלית כלפי העניין הפלסטיני אפשר לראות בהחלטה של מעצבי מדיניות השידורים לצרף לחבורת כתבי החדשות הקבועים כתבים לעניינים פלסטיניים, דוגמת סולימאן א-שפי ויורם בינור. אלה חשפו בפני הציבור הישראלי במשך כל האינתיפאדה השנייה לא רק את קשיי היומיום של האוכלוסייה הפלסטינית, את התלאות הכרוכות במעבר במחסומים ואת תוצאות המדיניות הצבאית הקשוחה אלא גם את פניהם האנושיות של טרוריסטים המוגדרים בעגה התקשורתית 'עם דם על הידיים'.

עוד אינדיקציה לפתיחות החדשה ניכרת, באופן אירוני, במתקפות של שדולות פרו-ישראליות (הנלחמות בדימוי המוטה לרעה לדעתן של ישראל בעיתונות העולמית) על ההלקאה העצמית המאפיינת את דרך סיקור העימות בתקשורת הישראלית. מנקודת מבטן, כיסוי עיתונאי החורג ממאבק בין שחור ובין לבן משרת את מפיצי הדיבות על ישראל.³ טענה זו היא אינדיקציה לכך שלפחות מקצת העיתונות אינה נתפסת כמגויסת על ידי תומכי ישראל בחוץ לארץ, וזאת שלא כמשתקף בביקורת החריפה העולה במחקרים ישראליים שעסקו בתפקודה של התקשורת בזמן האינתיפאדה (דור, 2002; Korn, 2004; Cromer, 2005). בדברים הבאים נסקור את הממצאים העיקריים שעלו במחקרים שעשינו על שתי ההתפרצויות האלימות של הסכסוך, כדי לבסס את הטענה כי יש פתיחות חדשה באופן ייצוג הפלסטינים בתקשורת הישראלית באינתיפאדה השנייה. בעוד שהאינתיפאדה הראשונה התאפיינה במחיקת פניהם וקולותיהם של פלסטינים, הרי שבשנייה פלסטינים מופיעים תדיר בזמן צפיית שיא או בעמודים הראשונים של העיתונים, וניתנת להם במה להביע את חרדותיהם, את כעסיהם ואת סבלותיהם באוזני הציבור הישראלי. בהמשך נביא ממצאי מחקר חדש, המבוסס על ניתוח תמונות של הפנים האנושיות של פלסטינים – טרוריסטים, קורבנות ועדים לקשיי היומיום תחת הכיבוש – ובכלל זה את מסגורן הטקסטואלי בעיתונות הישראלית בין השנים 2000–2005. ניתוח הייצוגים הללו מאשש את המגמה שהסתמנה במחקרינו הקודמים. על מנת להבין את הפוטנציאל של השפעת אופני הייצוג החדשים על הציבור, מיפינו את האפשרויות השונות של יחסי הגומלין בין דרכי הייצוג לבין תפיסות מוקדמות של קוראים ישראלים את הסכסוך, הנעות בין 'וניות' ובין 'נציות'. בחרנו להתמקד בייצוג הוויזואלי, משום שהנחנו שהתמונה מעמתת בין התפיסה הקוגניטיבית של הסכסוך לבין השלכותיו הכואבות על הפרט. נטען שכוחן של תמונות טמון בפוטנציאל שלהן ליצור דיסוננס בין האידאולוגיה של המפענח לבין הרגשות שהן מעוררות בו. המיצוב הרגשי העולה מדרכי הייצוג הללו מאפשר לאמץ תפיסת מציאות מורכבת יותר של הסכסוך. בחלקו האחרון של המאמר נציע סיבות לפתיחות החדשה בייצוג הסכסוך, הקשורות לשינוי הדרמטי שחל בסביבה התקשורתית הבין-לאומית ולעקרונות הפרופסיה.

הייצוג של הפלסטינים במדיה הישראלית באינתיפאדות הראשונה והשנייה

קשה לצייר תמונה נאמנה של ייצוג חברתי או של התנהלות מקצועית ללא

עיונה ברצף היסטורי. עיקר הביקורת הנשמעת דרך קבע כנגד התגייסות התקשורת הישראלית לשירות הממסד מעוגנת בנקודת זמן ספציפית, ולכן לעולם תאשש את הנחותיו המוקדמות של החוקר. אי-אפשר להפריך ביקורת מעין זו, מאחר שחסרה לה פרספקטיבה היסטורית. אין ספק, כפי שמלמדנו הכלל האוניברסלי, שעל פיו הבחירה והמסגור של אירועים חדשותיים מוכרעים לפי הרלוונטיות שלהם לקהל היעד (Galtung & Ruge, 1965; Liebes & First, 2003), שהסבל בצד שלנו יתועד תמיד בדרך מקיפה ואמפתית יותר מאשר הסבל בצד השני. לפיכך, הטענה שיש הטיה בסיקור התקשורתית תהיה תמיד נכונה. מה שאפשר לעשות, בכל זאת, הוא לבחון מגמות לאורך זמן באופן הייצוג וההתנהלות של העיתונות הכתובה והמשודרת. איתרע מזלנו, והסכסוך הישראלי—פלסטיני סיפק לנו החוקרים שתי התפרצויות אלימות של אותו מתח במרווח של למעלה מעשור. השוואה בין אופני הייצוג (הוויזואליים והמילוליים) בשני המקרים יכולה להצביע על קיפאון או על שינוי בכיסוי התקשורת של הסכסוך ולתת לנו אינדיקציה בנוגע לשינויים בפרקטיקות העיתונאיות בין שלהי שנות השמונים של המאה העשרים לבין העשור הראשון של המאה העשרים ואחת.

ייצוג הפלסטינים באינתיפאדה הראשונה (1987–1991)

דרך יעילה לאפיין את הכיסוי התקשורתית של האינתיפאדה הראשונה היא לאזכר את סדרת המכניזמים העיקריים של מסגור דמותם של הפלסטינים, שעלו מתוך בחינת מהדורת הערב של הטלוויזיה ושל עמודי החדשות באותה עת. מחקרה של ליבס העלה שישה אמצעים שהשילוב ביניהם יוצר תמונת מציאות חד-משמעית. האמצעי הראשון הוא 'גזירת' דמותו של הצד השני מן התמונה (excising). המצלמות התמקדו בחילי צה"ל הצועדים דרך עיירות רפאים, ובכל עימות אלים עם הפלסטינים הורחקו העיתונאים מהזירה. ראיונות קוימו רק עם הצד הישראלי, וכפועל יוצא כמעט שלא נשמעו קולותיהם ולא נראו פניהם של פלסטינים על המרקע ובעיתונות. האמצעי השני, טיהור המרקע מסבלו של הצד השני (sanitizing), הגן על הציבור הישראלי מפני הדיווח על המניין המצטבר של נפגעים פלסטינים, ומפני צפייה בתמונות המראות פצועים או הרוגים. המידע שבכל זאת הגיע לאוזני הישראלים על האבדות של הפלסטינים נמסר באמצעות דיווח לקוני מהאולפן. האמצעי השלישי, העצמה של האיום (equalizing), נעשה באמצעות העצמת הדיווח על היכולת של הפלסטינים לפגוע בצד הישראלי, על אף חוסר הסימטריה המשוער בין שני הצדדים ביכולת להפעיל כוח. הביטוי הוויזואלי של אמצעי

זה היה צילום קבוצות של פלסטינים החמושים בסלעים ובאבנים ולהגדירם כ'קטלניים'. האמצעי הרביעי, דה־פרסונליזציה (de-personalizing), התבטא במחיקת הזהות האישית של הנפגעים בצד השני. שלא כמו בייצוג הצד הישראלי, בדרך כלל לא ניתן לנפגעים פלסטינים שם, וסבלם לא נראה על המסך. האמצעי החמישי, דמוניזציה (demonizing), היה הנפוץ ביותר בייצוג הצד השני. כשישראלים נחשפו בכל זאת לפלסטינים, ראו דמויות רעולות פנים או המון מוסת, היסטרי, המניף דגלים, מיידה אבנים ומבעיר שרפות. הדימוי שנוצר היה אנונימי, מאיים ולא אנושי. האמצעי האחרון הוא הוצאה מן ההקשר (de-contextualizing). הטכניקה הייתה להתעלם מההקשר הפוליטי של ההתקוממות, ומהעובדה שמדובר בתהליך נמשך של מחאה המונית, באמצעות מסגור של הידיעה החדשותית 'הפרות סדר ביהודה ושומרון'. המטרה הייתה להראות שישראל שולטת באירועים (Liebes, 1997: 66–79).⁴

כאשר ניגשנו לנתח את אופן הכיסוי באינתיפאדה השנייה, הנחנו שלאור ההבדל התהומי בעצימות המלחמה – הפעם השתמשו הפלסטינים בנשק חם נגד חיילים וביצעו פיגועי טרור המוניים בריכוזי אוכלוסייה – נמצא גם קיבעון או תחרפה בדרכי הייצוג של האויב, שזיהינו בסיבוב הקודם של העימות. ואכן, מקריאת טורי ביקורת התקשורת בעיתונות ומחקרים בתחום שפורסמו בשנים האחרונות עולה, כי כל האסטרטגיות שהזכרנו ממשיכות לשלוט באופן הכיסוי התקשורתי גם באינתיפאדה השנייה. לעומת זאת, סדרה של מחקרים שעשינו לאורך כל התקופה מראה את ההפך.

ייצוג הפלסטינים באינתיפאדה השנייה (2000–2005)

מה השתנה מאז האינתיפאדה הראשונה באופן ייצוג הפלסטינים בתקשורת הישראלית? המחקרים שעשינו מתחילת העימות מראים כי חל בו שינוי דרמטי. בעוד שבאינתיפאדה הראשונה מצאנו שהפלסטינים היו בחזקת נוכחים־נפקדים, הרי שבאינתיפאדה השנייה הם נהפכו לנוכחים תמידיים בערוצי התקשורת השונים, ואף הופיעו במגוון תפקידים חדשים. הכתבים בטלוויזיה ובעיתונות ראינו דרך קבע מנהיגים פוליטיים ו/או מחבלים שהפכו לכוכבים בראש רשימת המקורות של עורכי החדשות. נוסף על כך, בצד הופעתם השגרתית בסוגות האקטואליה, למדנו להכירם כדמויות אנושיות בסוגות 'רכות' יותר. אין לראות את הפרקטיקות החדשות הללו כייחודיות לתקשורת הישראלית; הן מעידות על השתלבותה בסביבת התקשורת הבין־לאומית, שעברה מהפך בתחילת שנות התשעים. לפיכך, אפשר לראות את השינוי שחל בכיסוי התקשורתי של האינתיפאדה הראשונה לעומת השנייה

כמקביל לשינוי שחל בכיסוי התקשורת בארצות הברית את מלחמת עיראק הראשונה לעומת השנייה.

במחקר שערכנו בימיה הראשונים של האינתיפאדה (אוקטובר 2000) בחנו את הפרקטיקה החדשה של 'ראיונות עם האויב' (בלום-קולקה, קמפף וליבס, 2003; ליבס, קמפף ובלום-קולקה, 2006). מכל השינויים האפשריים באופן הייצוג של הפלסטינים, נראה היה שבמשהא ומתן עם מנהיגים פוליטיים, הנתפסים כאחראים לאלימות וכסמל שלה, טמון הפוטנציאל הגדול ביותר לשבור סטראוטיפים. הריאיון החדשותי מאפשר לעיתונאי לפתח שיחה, לקשור קשר עם מרואייניו ולאתגר אותם. כשמדובר בריאיון עם ה'אחר', הנתפס כמייצג של האויב, הרי שההקשבה לדברי הצד השני ומתן ההודמנות להשמיע את גרסתו הם בגדר לקיחת סיכון מבחינת העיתונאי. מעשהו עלול לעורר תרעומת ציבורית ופוליטית ואפילו לאיים על מעמדו ועל מקום עבודתו. למרות זאת, לאורך כל האינתיפאדה, ובייחוד בתקופות רגיעה יחסית, התקיימו ראיונות עם מנהיגי הפלסטינים (עם ערפאת כמו גם עם מנהיגים מהשורה השנייה). המתח שנוצר בין הממסד הפוליטי לבין ערוצי התקשורת והעיתונאים סביב הראיונות האלה מוכיח שהיה בהם משום פירוק ההבנות הלא כתובות בין השניים גם בעת סכסוך, אפילו ברגעיו הרגישים ביותר. אם הטענה המקובלת היא שהתקשורת משקפת ומעצימה תהליכים חברתיים ופוליטיים, הרי שבמקרים אלה התקשורת מתגלה כמובילה ולא כמובלת.

עדות ראשונה לטענה זו אפשר למצוא במידת החשיפה התקשורתית של מנהיגי הפלסטינים בתחילת האינתיפאדה, בעת שציפו מהתקשורת שתתנהל במגמת התגייסות מלאה למען הממסד. מבט בלוח של ראיונות עם נציגי ציבור באוקטובר 2000 מגלה ש-14.5% פלסטינים ו-6% ערבים-ישראלים התראיינו בשתי תוכניות חדשותיות בערוץ 2 ('חמש עם...' ו'חדשות הערב'; N = 302). המשמעות היא שלא פחות מ-20% מהראיונות מסרו את הגרסה הפלסטינית לציבור הישראלי. בראיונות עם האויב נחשפת לעתים הפמיליאריות (שעוד נותרה מתחת לפני השטח מימי אוסלו) בין עיתונאים לבין נציגים של הצד השני, שנתפסו כמעין 'יריב אינטימי'. ההיכרות הזו הובילה לראיונות לא שגרתיים שהיטלטלו בין הקצה של לעומתיות יתר, בסגנון ויכוח פוליטי (כשהמראיין נוטש את עמדת 'פרקליט השטן' ומבטא באופן רגשי את זהותו הלאומית), לבין קרבת יתר שגלשה מהזהות המקצועית לזהות האזרחית המשפחתית של שני הצדדים (בלום-קולקה, קמפף וליבס, 2003).

דוגמה בעייתית יותר מבחינת יחסי העיתונאי, הציבור והממשל היא היוזמה של עודד גרנות לראיין את יאסר ערפאת בסופו של שבוע עקוב מדם, שנרצחו בו 25 ישראלים בשלושה פיגועים שונים (ערוץ 1, 7 בדצמבר 2001). דוגמה זו ממצבת את העיתונאים בתפקיד של מתווכים או של מנהלי משא ומתן ברגעים

שלא מתקיימת בהם תקשורת בין המנהיגים הפוליטיים (ליבס, קמפף ובלום-קולקה, 2006; Gilboa, 2005). גרנות נתן לערפאת הזדמנות להשמיע את דברו ברגע של התכנסות פטריוטית, כאשר כ-50% מהציבור הישראלי היו סבורים שיש להחליפו. גרנות אמנם ראיין את ערפאת באופן לעומתי למדי, אולם בדיעבד עורר סערה, כאשר התברר שהוציא חלקים מהריאיון שבהם האשים ערפאת את המוסד בהתנקשות בשר רחבעם זאבי. בהחלטתו שלא לשדר קטעים אלה, נתן גרנות 'הזדמנות שנייה' למי שהוכרו באותו שבוע כ'לא רלוונטי'. במחקר אחר הראינו כי מגמת התרחבות הייצוג אינה בלעדית רק למנהיגים פוליטיים (Liebes & Kampf, 2004) אלא כוללת גם טרוריסטים עם 'דם על הידיים'. מגמה זו מאפיינת את הפרקטיקות העיתונאיות החדשות בסביבת התקשורת הגלובלית, שישראל משתייכת אליה. לטענתנו, בתהליך הדרגתי נהפכו הטרוריסטים למקורות שגרתיים ומבוקשים, המדברים בשם עצמם על מניעיהם ומטרותיהם, ובמידה מסוימת אף קובעים את סדר היום הציבורי. נוסף על שערי העיתונים הצבועים אדום, המראים את סבלם של קורבנות חפים מפשע לאחר פיגועים, הטרוריסטים זוכים כיום גם לנראות תקשורתית משופרת: הם מצהירים הצהרות, מתראיינים, באים במשא ומתן עם ממשלות, בעוד שעיתונאים ופרשנים מתחקים על עקבותיהם, מעריכים את תוכניותיהם ומנסים להבין את נבכי נפשותיהם.

ההיבטים האנושיים בדמותו של המחבל באים לידי ביטוי מיוחד בשתי סוגות אופייניות של הפרקטיקה. בראשונה העיתונאי יוצר קשר עם המחבל במקום מחבואו, לאחר שזה כבר נודע כאחראי לפעולות טרור. התלות במתווכים המובילים אותו אל הטרוריסט, התנאים שהמראיין קובע ומעמדו של העיתונאי בעת הראיון – כמין בן ערובה המחויב לציית לכללי המארח – כל אלו מובילים לאופן ייצוג אנושי ומפרגן במיוחד. דוגמאות לווריאציה הישראלית של סוגה חדשותית זו הם הראיונות של יורם בינור, כתב ערוץ 2, עם זכריה זביידי, המבוקש מספר אחת של צה"ל בג'נין במשך כל העימות, או המפגשים של סולימאן א-שפי, עמיתו לערוץ, עם מחבלים הנמצאים בדרכם לבצע פיגועים.

הסוגה הרווחת של סיפורים ביוגרפיים המתמקדים במחבלים רלוונטית אף היא למגמה החדשה של חשיפת פניהם האנושיות של טרוריסטים בתקשורת המערבית, והישראלית בכללה. המקורות לסוגה זו הם מחבלים בכלא או בני משפחותיהם, אויביהם, מוריהם ועמיתיהם, לעתים גם בתוספת ראיונות עם מומחים משדה הסוציולוגיה או הפסיכולוגיה (אלה מספקים הסברים לשאלות כגון: מה הדבר שהניע אותו להפוך לטרוריסט, מה גרם לו לנטוש את דרך חייו הקודמת ומה יכול היה להצילו). בסיפורים אלה מצאנו כי העיתונאים יוצרים

סימטריה בין הנבל לבין הקורבן, מדגישים גורל שרירותי שהוביל אדם לבצע התאבדות, מסיטים את האחריות לגורמים פסיכולוגיים או חברתיים ומלמדים אותנו על הדמיון בין הקורבנות לבין הטרוריסט.

מחקרנו הקודמים הצביעו אפוא על שינוי דרמטי בייצוג של הפלסטינים בסיבוב הנוכחי של העימות. בחלק הבא נביא ממצאים חדשים המצביעים על עוד היבטים של מגמת הפתיחות בייצוגם של הפלסטינים באינתיפאדה השנייה. נראה כיצד זו באה לידי ביטוי בייצוג מגוון יותר מבעבר של מחבלים בעיתונות הכתובה. נוסף על כך ונצביע על הופעתה של קטגוריה חדשה – דמויות של פלסטינים מן השורה כקורבנות או כעדים לסבל היומיומי תחת הכיבוש.

ייצוג סבלו של האדם הפשוט אצל האויב מחייב הסבר. מחד, אפשר לטעון שהצגת פניו האנושיות ושמיעת קולו של האויב בפועל (היינו של מחבלים) יוצרות בקרב צופים וקוראים ישראלים דיסוננס קשה במיוחד; מאידך, לראות פלסטיני פשוט, שאין לו 'דם על הידיים', מקומם הרבה פחות. אך במקרה זה, מנקודת המבט של הפרקטיקות העיתונאיות, השאלה המתבקשת היא מה הערך החדשותי שיש להתמקדות בניצבים בסיפור הגדול של העימות. שלא כמו מנהיגים פוליטיים ומחבלים האחראים על אסונות איומים, שדמותם ומעשיהם מעוררים מטבע הדברים עניין וסקרנות ציבוריים, העניין בישראל בסיפורם האנושי של פלסטינים פשוטים אינו עומד בקריטריונים המקובלים של רלוונטיות, לא כל שכן בשעת עימות (Galtung & Ruge, 1965). הסבר מתבקש לתופעה החדשה של נראותם מצוי בעניין הגובר של התקשורת הגלובלית באדם הפשוט ולא רק במנהיגים ובמקבלי ההחלטות. הסיבה השנייה קשורה ישירות לסכסוך המקומי, נובעת ישירות מהמשכו לאורך זמן והיא תוצאה של המודעות הגוברת בתקשורת הישראלית לסטיות מוסריות מהנורמות של חיילים ואזרחים בצד הישראלי. הרלוונטיות של הפלסטיני הפשוט לציבור הישראלי, לפי הסבר זה, נובעת מהעניין של התקשורת בהתנהלות של צה"ל במאבק היומיומי. ההקשרים שפלסטינים פשוטים מן השורה מופיעים בשלם בתקשורת אכן מעידים על כך.

אויב, קורבן ועד: פניהם האנושיות של הפלסטינים באינתיפאדה השנייה

לצורך בחינה שיטתית של אופני הייצוג של פלסטינים, אספנו תמונות מעמודי החדשות של העיתונים 'ידיעות אחרונות' ו'הארץ' בין השנים 2000–2005.⁵ הקריטריון לבחירת התמונות היה אי־זיהוים הפרסונלי של פלסטינים (שאינם

אזרחי ישראל) כמנהיגים פוליטיים, וייצוגם הוויזואלי כדמויות אזרחיות, בין אם מדובר במחבלים ובין אם מדובר באזרחים מן השורה. הרעיון שהנחה את הבחירה היה השאיפה לבחון את המפגש של הקורא הישראלי עם דמויות פלסטיניות הנראות כמוהו.

תמונות אלו מחזקות אף הן את הטענה שקיימת מגמה של פתיחות בדרך הייצוג של הפלסטינים באינתיפאדה השנייה. באינתיפאדה הראשונה נעדרו הפלסטינים בדרך כלל מהתמונה, וכשכבר נראו – לבשו דמות של רעולי פנים או של המון משולהב וחסר פנים. התנאים החדשים שאפיינו את האינתיפאדה השנייה – חוסר היכולת לסגור הרמטית את השטח, התפוצה של טכנולוגיות צילום חדשות והשינויים בפרופסיה ובפרקטיקות העיתונאיות – הובילו לייצוג מגוון של דימויים של שני הצדדים. שלא כייצוג באינתיפאדה הראשונה, שבה סומן הפלסטיני בשחור והישראלי בלבן, באינתיפאדה השנייה נחשפנו לשני הצבעים בשני הצדדים. בייצוג הפלסטינים, התבטאה הפתיחות החדשה קודם כול בהעשרה של הדימויים הדמוניים של האויב. בה בשעה התפתחה גם מגמה חדשה של חיפוש אחרי מגוון ייצוגים החושפים את דמותו האנושית.

שתי תמונות, שהפכו לסמל של האינתיפאדה השנייה, מדגימות את שני הכיוונים: את התמקדותה של המצלמה בפניו האנושיות של הפלסטיני, בצד יכולתה לגרום לדמוניזציה של הפנים הללו. התמונה הראשונה היא הריגתו של מוחמד א-דורא בסוף ספטמבר 2000; מתחרתה על תואר הדימוי הבלתי נשכח של האינתיפאדה היא תמונתו של פלסטיני המניף את ידיו המגואלות בדם, לאחר הלינץ' בחיילי צה"ל ברמאללה. מנקודת מבט ישראלית, שתי התמונות הללו מסמנות את שני הקטבים בטווח הייצוג החזותי הרחב של הפלסטינים לאורך האינתיפאדה. כדי לעמוד על קשת הייצוגים של הפלסטינים, מיפינו את הדימויים שלינקטנו מעל דפי העיתונות על פי השתייכותם לאחת משתי הקטגוריות הנוגדות: אויבות או פגיעות.

קטגוריית האויבות, המתאפיינת בשאלה 'מה הפלסטינים עושים או עשויים לעשות לנו?' כוללת דימויים המאיימים קיומית ו/או סמלית על הישראלי (הקטגוריות קיומי וסמלי אינן מוציאות אחת את השנייה). בקטגוריה זו מצאנו כמה אופנים של ייצוג:

(1) תמונות המראות במפורש פגיעה פיזית בישראלים, דוגמת התמונות המוכרות של הלינץ' ברמאללה. הדימוי האולטימטיבי לדמוניזציה באינתיפאדה השנייה היא התמונה שביטאה יותר מכול את האיבה הפלסטינית לישראלים, ואפשרה לצפות בפניו של רוצח עם דם על הידיים' (Kampf, 2006). פנים אלו, המביעות תיעוב וחושפות את הרוצח כאדם הרוחש שנאה מוחלטת כלפינו, תורמות להעצים את היראה מפניו

ואת התיעוב כלפיו. אם כך, קטגוריית הייצוג הדמוני, חסר הפנים, של הפלסטיני, שאפיינה את האינתיפאדה הראשונה, הורחבה באינתיפאדה השנייה וכללה לא רק מראה של אויב רעול פנים אלא גם כזה שאפשר לצפות בפניו ולהתוודע לעומק שנאתו.

(2) תמונות שהן ייצוג של האיום של הצד השני לפגוע בנו. בתמונות אלו מצולמים פלסטינים יורים, מכוונים או אווזים בנשק חם, משליכים בקבוקי תבערה או מיידים אבנים.

(3) תמונות שהן ייצוג פרסונלי או ייצוג המוני של המוטיבציה לפגוע. על בסיס ההנחה שהפנים הן ראי הנפש, עוצמתה של תת-הקטגוריה הפרסונלית היא במפגש עם פנים המביעות כעס ושנאה. ייצוג ב־medium close up לפחות של הבעות פנים אלו מבטא את יחסם של הפלסטינים כלפיו. הופעתם של הפצים גלויים, לבוש מסורתי, ספר קוראן ועוד, תורמים להעצים את האיום ומשמשים כעוד אינדקס למוטיבציה לפגוע. בתת-הקטגוריה של 'המון' אנו נפגשים עם עוצמת המסה של אספוסף משולהב, המשרה אווירת כאוס וחוסר שליטה (לוויות, תהלוכות של רעולי פנים, מצולמות בדרך כלל ב־medium long shot).

(4) איום סמלי על הקורא הישראלי מצאנו בייצוגים של השחתת סמלים לאומיים, אזרחיים או דתיים. למשל שרפת דגלים, השחתת קברים או התעללות בגופות של ישראלים.

מול קטגוריית האויבות עומדת קטגוריית הפגיעות. מנקודת המבט הישראלית, השאלה המאפיינת אותה היא 'מה אנו עושים לפלסטינים?'. הפלסטיני נראה בתמונות אלה כאדם פשוט המתמודד עם קשיי היומיום של הסכסוך או כקורבן המאויים קיומית (כאשר נגרם לו סבל פיזי על ידי ישראלים, שלעתים גם נראים בתמונה) או מאויים סמלית (כאשר הוא מושפל בידי ישראלים). למפגש עם דימויים כאלה יש פוטנציאל להעלות לתודעה את המשותף לפלסטינים ולנו כבני אדם, מאחר שהוא חושף את פניהם האנושיות בהקשרים שאין בהם משום איום ישיר עלינו או בהקשרים שהם עצמם מצויים בצל איום שלנו. במקרה האחרון עולה שאלת האחיות של ישראל לסבל הנגרם להם.

האופנים שמצאנו בקטגוריית הפגיעות, הייחודיים לאינתיפאדה השנייה: (1) איום קיומי (של ישראלים על פלסטינים). תמונות של פצועים, הרוגים או של אנשים סובלים, בדרך כלל של ילדים, נשים וזקנים. בין הדימויים שנטבעו בזיכרון הציבורי עולות תמונות מותו של מוחמד א-דורא (ספטמבר 2000) ותמונות ההרס שהשאירו כוחות צה"ל אחריהם בפעולה ברפיח (אפריל 2004).

(2) פרסונליזציה של אבל. תמונות טיפוסיות הן של לוויות, שבהן יש ייצוג לפחות ב־medium close up של תווי פניו של המתאבל. פרקטיקות שהיו שמורות באופן בלעדי לייצוג אָבל יהודי פרסונלי, ובכללן תקריב של המצלמה על הפנים הסובלות של המתאבל, נעשות במשך הזמן לגיטימיות לייצוג אָבל פלסטיני.

(3) איום סמלי על הפלסטינים. בתמונות מוכרות אלו מופיעים בדרך כלל שני הצדדים, כאשר הישראלים ממוצבים בעמדת הפוגעים והפלסטינים בעמדת הנפגעים. דוגמאות לתמונות שכאלה הן הכנר במחסום (25 בנובמבר 2004) והתעללות חיילי צה"ל בגופת מחבל בגוש קטיף (ידיעות אחרונות, 19 בנובמבר 2004).

חקירת מציח בעקבות הפרסום בדיעות אחרונות

הרמטכ"ל: מוקיע את צילומי הזוועה

זו לא הדרך שלנו, זעם יעלון על תמונות החיילים שהצטלמו והתעללו במפות מחבלים • אלה מעשים אימים החורגים מכל נורמה ואין להם מקום בצבא יהודי וישראלי • הודה לחקור: אם יתברר שהפרשה נכונה, האחראים ימוכלו במלוא החומרה • אלכס מישמן ואיל גונן, עמ' 3

התמונות שנחזרו שגרה
התחקיר החילי ב"ד יוסי אלמס

תמונה 1: חיילי צה"ל סביב גופת מחבל, נובמבר 2004

תמונה 2: פנר במחסום צה"ל, נובמבר 2004, צילום: הורית הרמן-פלד

האפשרות שניתנה לישראלים להתבונן בקשת רחבה של דמויות של פלסטינים היא נדבך עיקרי במעבר מייצוג בינרי של שחור ולבן לייצוג המבחין בגוונים שונים. נדבך זה טומן בחובו פוטנציאל רב לשבור סטראוטיפים ולשנות עמדות פוליטיות בקרב הציבור הישראלי. עם זאת, הפוטנציאל לשינוי אינו תלוי רק בהיבטים החזותיים של ייצוג הצד השני אלא מתגבש ביחסי הגומלין שבין הדימוי למסגורו המילולי ובין אופן ההצפנה של שניהם לאופן הפענוח (הול, 1980).

הייצוגים החזותיים עצמם אינם מופיעים בחלל ריק אלא מעוגנים בתוך הקשר טקסטואלי וז'נרי (כהן, 2003; Kress; Van Leeuwen, 1998). אופן ההתקבלות של הייצוגים הללו כ־image\text מושפע מאופן תפיסת האירוע המיוצג, כמו גם מתפיסת הסכסוך כולו, בצד המפענח. תפיסת הקורא את הדימוי, אם כן, היא תוצר של יחסי הגומלין בין הייצוג על כל מרכיביו לבין התפיסות המוקדמות של המפענח (Vidmar & Rokeach, 1974). לאופי המפגש בין הייצוג לבין המפענח יש, לפיכך, השפעה לא מבוטלת על המיצוב הרגשי. כך למשל תמונה המנציחה את סבלם של ילד, אישה או קשיש יכולה לעורר רגשות של אמפתיה, בושח, אשמה ועוד. למיצוב רגשי כזה יש הכוח לשנות סטיגמות ועמדות.

מיצוב הקוראים על ידי יחסי הגומלין בין תמונה, כיתוב ואופני פענוח

מטרותינו הן, ראשית, לאפייין את יחסי הגומלין בין הדימוי החזותי לבין מסגורו הטקסטואלי, ושנית, בין הייצוג הכולל לבין התקבלותו בקרב קוראים בעלי תפיסות מוקדמות בנוגע לסכסוך.⁶ שלושה סוגי יחסים מתקיימים בין הדימוי לבין מסגורו: העצמה, השלמה וניגוד. כל אחת מהתצורות משפיעה בדרכה על מיקומו של הייצוג ברצף שבין אויבות ופגיעות.

יחסי הגומלין בין הדימוי לבין הכיתוב: כפי שצינו קודם, הדוגמה האולטימטיבית לדימוי של האויבות באינתיפאדה השנייה היא זו של תמונת הלינץ' ברמאללה. יחסי הגומלין בין התמונה לבין מסגורה הטקסטואלי הם של העצמה, כשהמילים מחזקות את כוחו של הדימוי והחיבור בין השניים מעביר מסר ממוקד וחד-משמעי. במקרה של הלינץ' עוצמת הדימוי קשורה גם בהיותו דימוי ארכיטיפי המאחזר דימויים מוכרים מהמורשת התרבותית המקומית והאוניברסלית (Kampf, 2006). תמונות מסוג זה מעוררות תחושת דָּיָה וו, ולכן מצמצמות כמעט לחלוטין את טווח הקריאות האפשרי של המפענחים.

העיגון הטקסטואלי שניתן לתמונה, 'המראה המחריד: ידיים מגואלות בדם' (כמו גם לתמונת גופת החייל המושלכת מן החלון אל האספסוף המשולהב, 'ההמון עושה שפטים בגופה'), מקשר קונוטטיבית בין הסכסוך העכשווי לבין השורשים הפרימורדיאליים של האויבות כלפי הישראלים בארץ כנען. תפקידם של הצירופים התנ"כיים בכותרות הוא להעצים רטורית את הדימויים, ולחזק את הממד הרגשי בתגובת הקורא. הווה אומר, להציג את תפיסת האויבות והשנאה של הצד השני כבלתי ניתנות לגישור.

בשונה מתמונות המתייחסות קונוטטיבית לשורשים הקמאיים של הסכסוך המקומי, ומקבעות אותו במסגרת דטרמיניסטית שאינה מותירה כל תקווה להתפייסות, הופיעו במשך כל האינתיפאדה דימויים פרימורדיאליים שחוצים תרבויות, ושמעצם טיבם פונים אל המשותף בין הצדדים הנצים, בהזכירם את הפן האנושי המשותף לכולנו כבני אדם. לאנושיות בהקשר זה יש פוטנציאל מגשר, מכיוון שהיא נגזרת מהפגיעות של הדמות שאנו מתבוננים בה, שאותה אנחנו מזהים גם בנו. שלא כמו באינתיפאדה הקודמת, שבה ראינו את הסבל בלעדית בצד שלנו, באינתיפאדה הנוכחית נחשפנו תדירות להיבטים שונים של סבל בקרב הפלסטינים.

דימוי שכיח בקטגוריה זו באינתיפאדה השנייה היה זה של מבוגר פלסטיני הנושא ילד פגוע בזרועותיו. דימוי אחר כזה, הכלול בקטגוריה של הפגיעות ובקטגוריית האיום הקיומי של ישראלים על פלסטינים, לווה בכיתוב 'אחרי

פגיעת הפגז: מפגינים מפנים לבית חולים ילד פלשתיני פצוע, אתמול ברפיח' (ידיעות אחרונות, 20.5.2004). בסקירת תמונות השייכות לדפוס הוויזואלי של מבוגר נושא ילד פצוע, מצאנו שהכיתוב מעגן את הדימוי בזמן ובמקום ונוגע ברמות שונות של מפורשות בסוגיית האחריות של צה"ל לאירוע.⁷

בצד כיתוב המעצים או משלים את התמונה, מצאנו מקרים שבהם הוא הופך אותה על פניה. התמונה של אב פלסטיני קשיש המחזיק את תמונת בנו (תמונה 3) שייכת מבחינה חזותית לקטגוריית הפגיעות (הנער נראה כמו ישראלי טיפוס. 'הארץ', 4.6.2001 א3). ייצוג זה כולל מסגור מילולי העומד ביחס הפוך לדימוי הוויזואלי. למרות אבלו של האב, הנתפס אוניברסלית כרגש אנושי בסיסי המעורר הזדהות, הכיתוב – 'חסאן אל-חוטארי אוזח את תמונת בנו המחבל סעיד אל חוטארי. "אם היו לי 20 ילדים הייתי שולח אותם להתאבד בישראל", אמר האב' – יוצר ניגוד, הזורק את המתבונן לקוטב האויבות ומעורר כעס ו/או שנאה ותחושת חוסר אונים באשר ליכולת לעצור אי פעם את ההרג. ההיפוך במקרה זה נובע מהדיסוננס אצל הקורא הישראלי בין דמותו האותנטית והאצילית של האב האבל, לבין התמיכה הבלתי מסויגת שלו במעשה של בנו, מחבל שהרג יותר מעשרים ישראלים צעירים בדולפינריום.

תמונה 3: אביו של המחבל, יוני 2001

סקרנו שלוש דוגמאות ליחסי דימוי-כיתוב המעגנים את הייצוג (image) text) בין הקטבים של אויבות ופגיעות. יחסי העצמה (הלינין ברמאללה) ויחסי

השלמה (הילד הפצוע ברפיח) מותירים את הייצוג במקומו הראשוני של הדימוי על פני הרצף. לעומת זאת, יחסי ניגוד (האב של המחבל מהדולפינריום) משנים את מקומו. בכל המקרים הללו ראינו כיצד דימוי האנושיות, שנעדר כמעט לחלוטין באינתיפאדה הראשונה, משחק באינתיפאדה השנייה תפקיד מרכזי. עם זאת, החשיפה לפנים האנושיות של הפלסטיני אינה מובילה בהכרח להזדהות או לאמפתיה. הרגשות הללו תלויים לא רק באופי החיבור בין הדימוי לבין הכיתוב אלא גם בתפיסות המוקדמות בנוגע לסכסוך, שהקורא השייך לקהילה בעלת פרשנות ספציפית מביא אתו למפגש.

דיסוננס בין הייצוג (דימוי וכיתוב כאחד) לבין התפיסות המוקדמות של הקוראים

מסוציולוגים, מפסיכולוגים חברתיים ומחוקרי תקשורת למדנו שפענוח טקסטים תלוי במסגרות פרשניות מוקדמות שיש לקוראים על הנושא שעומד על הפרק. בפענוח של תמונות בהקשר פוליטי של סכסוך יש חשיבות גדולה במיוחד לסכמות או למסגרות הקיימות זה מכבר במוחם של המפענחים בנוגע להקשר. במקרה שלנו, יש להניח שמסגרות ההתייחסות הרלוונטיות יכללו את מידת הידע של המפענח על הקשרם של הדימויים (ההיסטורי והמדיני, נוסף על נסיבות האירוע הספציפי), ואת עמדתו האידאולוגית באשר לסיבות הסכסוך. כאשר יש התאמה בין שני מרכיבי הייצוג, כלומר התמונה והכיתוב משלימים או מעצימים זה את זה, אפשר יהיה למקם את הקוראים לפי עמדתם על פני הרצף שבין הקטבים שבהם מופיע הפלסטיני כדמון או כקורבן. כאשר היחסים בין הדימוי ובין הכיתוב מצויים במצב של סתירה, יש להניח שהקורא יבחר את האופנות (modality) המתאימה לעמדתו.

אף שבאינתיפאדה השנייה נותר הכיסוי התקשורתי בדרך כלל בתחום הקונצנזוס הלאומי, בכל זאת התבלטו כמה ייצוגים שאתגרו את גבולותיו ועוררו פולמוס ציבורי. דוגמה קיצונית במיוחד היא תמונת השער של המוסף השבועי של עיתון 'הארץ' (17.10.2003) שחשפה את פני המחבלת שהתפוצצה במסעדת מקסים בחיפה. בעוד שכל הייצוגים שניתחנו עד כה ניהלו דיאלוג עם רובם המכריע של הקוראים, הרי שדמות זו היא מקרה חריג במיוחד. הדימוי והכיתוב משלימים אחד את השני ומכוונים את הקורא להרגיש אמפתיה לדמותה האנושית והזוהרת של המחבלת. מיקום הייצוג בקוטב הפגיעות סתר את תפיסתם של רוב הישראלים בנוגע לאופן שיש לייצג מחבלים. תמונה 4 מגלמת אם כן דיסוננס בין התמונה ובין הכיתוב גם יחד לבין

התפיסות המקובלות בקונצנזוס הישראלי. הדימוי, שעבר עיבוד לפורטרט ממוחשב, יצר דמות זוהרת, כמעט תאטרלית. הכיתוב שלידו בנה באופן רפלקסיבי את הטיעון שמחבל לא חייב להיות (ולהיראות) שונה מאתנו, ובכך אישש את מיקומו של הדימוי בקוטב הפגיעות. אנושיותה נתמכה בכיתוב שכולו תהייה על המסתורין הטמון בחיבור בין צעירה 'כמונו' (או כפי שנערות רבות חולמות להיות) לבין הזוועה של מעשה הטרור. 'מה לאשה הצעירה, המטופחת והמחויכת שבתמונה הזאת, עורכת דין במקצועה, ולמעשה התאבדות מטורף שהביא למותם של עשרים ילדים, נשים וגברים. הסיפור של הנאדי ג'רדאת'.⁸

תמונה 4: המחבלת מ'מקסים', אוקטובר 2003

המהלך הפרובוקטיבי של 'הארץ' כוון לאתגר את הקונצנזוס הישראלי בנוגע לשאלה על מי מהצדדים יש להטיל את האחריות להתדרדרות האלימות. ההתנגשות בין עמדת העיתון לבין קוראיו הייתה בלתי נמנעת. מכתבי מחאה רבים תקפו את יצירת הקלסטר האסתטי של המחבלת, את הניסיון להבין את מניעיה, ובייחוד את הפגיעה הקשה ברגשות הקורבנות. הביקורת התמקדה בניסיון של 'הארץ', שנתפס בעיני הציבור כלא לגיטימי, ליצור סימטריה בין הקורבנות הישראלים לבין המחבלת כקורבן בעצמה. הדבר בא לידי ביטוי

ברצועה הדקה בתחתית עמוד השער, שהפנתה את הקוראים לכתבה על משפחה שלמה בקיבוץ יגור שנרצחה בידי 'כוכבת' המוסף. 'אין ולא יכול להיות שום איזון או שיווי משקל בין רוצחת נתעבת לבין נרצחים תמימים [...] כאחד שנטל חלק בכתבה אני מביע את מחאתי על הסמיכות המרגיזה, הכנראה לא מקרית, בין שתי הכתבות' (הלל לויתן, קיבוץ יגור, 'לא תודה', מדור 'תגובות', מוסף 'הארץ', 24.10.2003).⁹

המיצוב הרגשי של הקורא הישראלי באינתיפאדה השנייה הרחבת הייצוג באינתיפאדה השנייה אפשרה אפוא לישראלים להיחשף למציאות המורכבת של הסכסוך, ולהתוודע לפנים האנושיות של הפלסטינים ולצדדים היותר אפלים בהתנהלות שלנו, הישראלים. כוחם של דימויים לשנות תפיסות איננו נובע מחשיפת מידע חדש וחשוב או מפרשנות השופכת אור חדש על תהליכים ארוכי טווח אלא מהפוטנציאל של חשיפה לדמותם של בני אנוש לגעת רגשית, ולעיתים, כפי שלימד אותנו רולאן בארת, גם 'לפצוע' (בארת, 1980). כוחו של הדימוי לערער או להעלות ספק בנוגע לעמדותיו הפוליטיות של המתבונן טמון ביצירת דיסוננס בין ההיבטים הקוגניטיביים המקובעים של תפיסת הסכסוך לבין רגשות האמפתיה שעולים בו כשהוא נחשף לסבלו המוחשי של הקורבן.

אסור לשכוח שכל שינוי בייצוג התקשורת, לא כל שכן שינוי רדיקלי, כמו זה שהתרחש בין האינתיפאדה הראשונה לשנייה, מעיד כשלעצמו על שינוי המתפתח בתפיסות הציבור (שהעיתונאים משתייכים אליו). ואכן, חל שינוי בתפיסת הסכסוך. ממצב של 'יונים' מול 'נצים', נע הקונצנזוס הישראלי לעבר המרכז, וההגדרה הדיכוטומית המסורתית איבדה הרבה מתוקפה לגביו. החברה נהפכה לפחות אידאולוגית וליותר מעשית, ולכן גם לפחות מתגוננת; וכפועל יוצא, גם פתוחה יותר להתעמת עם הפנים האנושיות של האויב. משמעות הדבר היא שהזרם המרכזי פתוח לצפות גם בדימויים שיש בהם פוטנציאל לערער את התפיסה שהצדק המוחלט הוא תמיד 'בצדנו'.

אין אנו טוענים שההתכנסות לעבר מרכז המפה הפוליטית מחקה לחלוטין את ההבדלים בין ימין לשמאל. למצביעי הימין, הדיסוננס בין תפיסת הסכסוך לבין התעמתות עם ייצוג מצבם של פלסטינים מן השורה קשה יותר. בלוח 1 מיפינו את יחסי הגומלין בין אופני הייצוג הוויזואליים של פלסטינים לבין הקורא המשתמע (implied reader) מתוך הטקסט (Iser, 1978). הקורא המשתמע (ה'אידאלי'), כפי שהוא מוגדר בתאוריות ספרותיות של התקבלות, הוא זה המפענח את הטקסט בתיאום מלא עם כוונת המוען המשתמע מתוכו. על פי מודל

זה, הקורא המשתמע שייך לקהילה של אלו התופסים את הסכסוך בגוונים של אפור ולא בצבעי שחור-לבן. מבחינתם, הדיסוננס בין התפיסה הפוליטית לבין הדימויים האנושיים הוא החלש ביותר. לפיכך, השפעת התקשורת על קבוצת קוראים זו מצטמצמת לחיזוק ולאישוש בלבד של תפיסות המשוכנעים. אך אין להמעיט בחשיבות של האישוש, כפי שלמדנו ממחקר 'ספירלת השתיקה', מאחר שכאשר אתה מאמין שיש תמיכה בציבור לעמדתך, אתה מוכן לבטאה בפומבי (נואלה-ניומן, 1974). במקרה זה, הסיפורים האנושיים הנחשפים בתקשורת מספקים תחמושת לטיעונים. לעומתם, אלה הנוטים לתפוס את הסכסוך בצבעי שחור-לבן יחוו את הדיסוננס במלוא עוצמתו. קוראים מסוג זה יתמודדו עם המצוקה שיוצר הדיסוננס במגוון של אמצעים (שלא בהכרח מוציאים אחד את השני): הצדקה לסבל שנגרם לצד השני, מתן תירוצים להיקרותו ולעתים אף אמפתיה לסובל וגינוי למי שגרמו.

לוח 1: מיצוב הקורא/המתבונן בשני אופני הייצוג של פלסטינים בתקשורת הישראלית

קטגוריית הפגיעות: מה 'אנחנו' עושים להם	קטגוריית האויבות: מה 'הם' עושים לנו*	ייצוג התקבלות: מיצוב רגשי
איום קיומי / איום סמלי	איום קיומי / איום סמלי**	
אדישות, אמפתיה, חמלה	כעס, שנאה, רגשות נקם	כלפי הפלסטינים המיוצגים
כעס, שאט נפש	חמלה, רחמים	כלפי הישראלים המיוצגים
בושה, אשמה	פחד, השפלה	כלפי עצמי

* בפועל ובפוטנציה

** 'איום קיומי' כולל רצף של תת-קטגוריות; ב'איום סמלי' מדובר בסולם שמי/נומינלי (החלטה לאחד הכיוונים)

מיפוי קשת הרגשות המתעוררים במפגש בין קוראים לבין דימויים שונים של פלסטינים (וישראלים) מציג רצף המצוי בין שני קטבים. בקוטב אחד ניצבת קטגוריית הפגיעות, המבטאת את מגמת הפתיחות החדשה המאפיינת

את הכיסוי התקשורתי של האינתיפאדה השנייה. הפלסטיני מוצג בקטגוריה זו כעד או כקורבן המאויים קיומית או סמלית. תמונות אלו מעוררות 'אדישות חיובית' ובמקרים מסוימים אף רגשות אמפתיה. תמונות שבהן נראים חיילי צה"ל האחראים (במפורש או במשתמע) לסבלו של פלסטיני מעוררות רגשות של בושה ואשמה. הרגשות העולים בנו כלפי חיילינו הם של כעס ושאט נפש, וממצבים אותנו בעמדת גינוי מוסרי כלפיהם. בקצה השני של הרצף ניצבת קטגוריית האויבות, שהיא הקטגוריה הבלעדית לייצוג הפלסטינים באינתיפאדה הראשונה. הפלסטיני מיוצג בה כדמות המאיימת קיומית ו/או סמלית על הישראלי. בתמונות הללו יש פוטנציאל לעורר רגשות של פחד והשפלה, המלווים רגשות של כעס, שנאה ונקם כלפי הפלסטינים. כלפי הישראלים המיוצגים אנו מרגישים חמלה ורחמים.

המעבר מייצוג בשחור-לבן לייצוג בגוונים של אפור: סיבות אפשריות

את השינוי שחל בייצוג הצד הפלסטיני באינתיפאדה השנייה לעומת הראשונה אנחנו רואים כתהליך הדרגתי של שינוי בנורמות של הפרופסיה העיתונאית בתקשורת המערבית, ובעקבותיה באזורים אחרים בעולם ובישראל. סיבה אחת היא השינוי האקולוגי בסביבת המדיה. ערוצים דוגמת CNN או SKY, המשדרים לקהלי יעד מגוונים בכל העולם, החלו לנקוט עמדה פחות מזדהה ויותר עצמאית בעניין המדינה שבה הם פועלים (Liebes & Kampf, 2004); שנית, קיומם של ערוצי לוויין מהעולם הערבי (אל-ג'זירה, אבו-דאבי, אל-ערביה) מאפשר לערוצים מערביים לצטט טרוריסטים ביתר קלות, בלי להיות מואשמים באופן אוטומטי כמי שנותנים לגיטימציה לטרור. מאחר שבשנת 2000 נעשו ישראלים חשופים למרבית ערוצי החדשות הבין-לאומיים, אין התקשורת בישראל יכולה לסטות באופן ניכר ממה שמשודר על האקרנים ברחבי העולם. נוסף על כך, שלא כמו בשלהי שנות השמונים, כיום כבר הרבה יותר קשה לסגור זירות אירועים בפני המצלמות. בסביבה הטכנולוגית החדשה, אנשים בשטח משני הצדדים (אזרחים, חמושים, חיילים) מצוידים במצלמות דיגיטליות המאפשרות להראות את המתרחש בכל העולם.

שלישית, בד בבד עם השינוי הטכנולוגי והמוסדי חלו גם שינויים בנורמות של הפרופסיה. המחויבות לאובייקטיביות, שנחשבה לעיקרון המנחה את העבודה העיתונאית, הלכה והתרופפה ככל שהתערערה האמונה בכך שהעיתונאי חייב לשמור על ריחוק ממושא הסיקור שלו. תוצאה אחת של תהליך זה היא מתן

לגיטימציה לעיתונאים להכניס לסיקוריהם ממד רגשי שנעדר ממנו בעבר. בטור שפרסם מנכ"ל רשת CNN העולמית, כריס קריימר, בפברואר 2005 ('עיתונאי מה אתה מרגיש', 'הארץ', 31.1.05 ב1), הוא סיפר שבשנות השבעים הורו לעיתונאים להסתיר רגשות שצצו בזמן דיווח. בשנת 2005, לעומת זאת, רשת CNN מעודדת דווקא עיתונאים 'לבטא את רגשותיהם'. הוא מסכם את המאמר בקביעה ש'עכשיו, לראשונה, מתחיל מקצוע התקשורת לומר לנו כיצד הוא מרגיש כלפי כמה מהסיפורים שהוא מסקר. וקרוב לוודאי שהדבר יהפוך אותנו לעיתונאים טובים יותר'. גם אם המוטיבציה של רשת החדשות מקורה בשיקולים מסחריים ובהנחה שמלודרמה מוכרת, מתברר שהעיתונאים מצדם רואים בשינוי גם חשיבות אתית. הלגיטימציה למעורבות עומדת בניגוד מוחלט למודל של אובייקטיביות, שלפי שדסון, אינה אלא אסטרטגיה מכוונת של 'ראש קטן' (Schudson, 1995).¹⁰

רביעית, שלא כמודל המסורתי (שמוזוהה בעיקר עם השידור הציבורי, האקסקלוסיבי לאינתיפאדה הראשונה), שלפיו הסוגה העיתונאית העיקרית היא חדשות בזמן צפיית שיא, התקשורת המסחרית והרב ערוצית בימינו עברה למודל הכולל מגוון רחב של סוגות קואזי-חדשותיות, דוגמת תוכניות אירוח, סיפורים אנושיים, ראיונות, כתבות במוספי סוף השבוע, ועוד. בכל סוגה מופיע היבט חלקי של הסכסוך. מכיוון שכל אחד מהכתבים ומהעורכים מודע לכך שהוא רק סובייקט אחד בסיפור של סיקור רחב יותר, אין הוא מרגיש שמוטלת עליו האחריות להפיק את הגרסה המלאה של האירוע המיוצג. חלוקת העבודה ועמה חלוקת האחריות מאפשרות להם חופש פעולה להאיר את הפנים האנושיות שמאחורי האירוע. כך יוצא, שבסיכום כולל הציבור נחשף לתמונה מורכבת ועשירה יותר מבעבר (Ellis, 2000). המחיר שמשלמים הקוראים, הצופים והמאזינים על המעורבות הגוברת הוא ערעור האמונה שהצדק המוחלט נמצא רק בצד אחד.

סיכום

הישראלים בסביבת התקשורת העכשווית (שלא כמו באינתיפאדה של שנות השמונים) חשופים כיום יותר מאי פעם לסבלם של הפלסטינים, בשל השינוי הגדול שחל באופני הייצוג של התקשורת האלקטרונית והעיתונאים. ההיחשפות לסיפורים ולתמונות המעידים על סבל אנושי בצד השני פותחת צוהר לנקודת המבט של האויב, ולעתים אף מעוררת רגשות אמפתיים כלפיו ורגשי אשמה בקרבנו, הישראלים. להתבוננות 'הפוכה' זו יש פוטנציאל לערער את התפיסות

שהשתרשו בציבור בנוגע לחלוקת התפקידים הדיכוטומית המסורתית של הסכסוך, הצובעת אותו בצבעים של שחור ולבן.

אנו סבורים, אם כן, כי סביבת התקשורת העכשווית, השינוי בפרקטיקות העיתונאיות והדה-אידאולוגיזציה בחברה הישראלית תורמים לבסס מגמת פתיחות חדשה בייצוג הסכסוך. יתר על כן, פתיחות זו אינה מאפשרת להתעלם מסבלם של אזרחים בצד האויב, ותורמת ללקיחת אחריות מוסרית על נזקים בנפש וברכוש שמדינת ישראל היא הגורם לה.

מגמה זו מתממשת בסוגות עיתונאיות שונות, המראות לציבור את דמותו של הפלסטיני כקורבן, ומעידות בעליל על כך שלפנינו 'אדם אחר (ש)סובל באופן משמעותי שלא באשמתו או מעל או מעבר לאשמתו' (נוסבאום, 2003).

הערות

- 1 ראו הציטוט מפי יוסי עין-דור על השיקול שהנחה אותו בהחלטה להזהיר את חיילי צה"ל מפני פלסטינים חמושים באירועי מנהרת הכותל בשנת 1996: 'טוב, אחרי הכל אני קודם כל בנאדם, אחר כך ישראלי, אחר כך עיתונאי. מקצוע אפשר להחליף, זהות לא' (מוסף 'הארץ', 2.5.2003).
- 2 התוכנית כללה 'בישול' מטעה שחיבר בין וידוא ההריגה לבין קולות צהלה של החיילים, והצית ויכוח פומבי בין דוברת צה"ל רות ירון לבין אילנה דיין, בכנס שהתקיים בהרצליה בתאריך 14.12.2004. התוכנית 'עובדה', המשודרת בשעת צפיית השיא בערוץ 2, משמשת במה קבועה משנת 2004 לסיפורים אנושיים על טרוריסטים פלסטינים או על פגמים מוסריים הנגלים בצד הישראלי. עוד דוגמאות הן הריאיון עם דן חלוץ על עמדתו בעניין ההתנקשויות בפלסטינים (שודר ב-11.2.2004), כתבת עומק על דרכו של מחבל מתאבד (שודרה ב-2.6.2004) וסיפורה הביוגרפי של מתאבדת במחסום ארו (שודרה בינואר 2004).
- 3 את עיקר הביקורת מפנה השדולה camera.org לעיתון 'הארץ', בדרישה להעמיד לדן כמה מעיתונאיו הבכירים.
- 4 מכניזמים מקבילים הובחנו גם בייצוג של עיראקים בתקשורת האמריקנית במלחמת המפרץ הראשונה, שפרצה ב-1991 (היינו בשלהי האינתיפאדה).
- 5 איסוף התמונות נעשה בשלושה אופנים: ראשית, בדקנו בשיטתיות תמונות שהתפרסמו בעיתון 'ידיעות אחרונות' בין השנים 2000–2004. בסך הכול ניתחנו 289 תמונות שפורסמו בעיתונים בעמודים הראשונים בכל חודשי אוקטובר מתחילת העימות, בחודשיים שנדגמו בכל אחת מהשנים. שנית, בחנו מדי יום וברציפות את הסיקור התקשורתי של העימות בעיתונות המודפסת והמשודרת. ושלישית, אספנו חומרים של אירועים שנודעה להם השפעה מרחיקת לכת, דוגמת הליניץ' ברמאללה (2000), פעולת צה"ל ברפיח (2004) והכנר במחסום (2004).

- 6 מיפוי זה יכול להיות בסיס למחקר אמפירי שיבחן את הפרשנויות של קוראים הלכה למעשה.
- 7 דוגמה לכיתוב המטיל אחריות מפורשת על חיילי צה"ל הופיעה ב־18.10.2002 מתחת לדימוי דומה: 'פלסטינים מפנים ילד שנפגע מפגז טנק שירו חיילי צה"ל, אתמול ברפיח'.
- 8 בכתבה עצמה מתוארות המוטיבציה לביצוע הפיגוע (נקמה), סיפור חייה הטרגי, הכולל שברון לב על רקע רומנטי, תכונותיה המרשימות המתארות אותה כאישה מודרנית ועצמאית, בעלת אישיות כובשת, משכילה, יוזמת, אשת קריירה האחראית על פרנסת המשפחה (אביה חולה בסרטן), וסיפור התגייסותה למשימה.
- 9 להלן עוד דוגמאות למכתבי מהאה שפורסמו במוסף 'הארץ': בשבועיים שלאחר פרסום הכתבה.
- 'האם מראה פניה המלבב הופך את הרצח לאסתטי, או האם היותה עורכת דין הופך את מעשה הטבח למושכל?' (ענת פולק, 'חלחלה אחזה', מדור 'תגובות', מוסף 'הארץ', 24.10.2003); 'זהו חוסר התחשבות משווע בבני משפחות הקורבנות...' (רקפת בצלאל-שמעוני, 24.10.2003); 'שום מניע בעולם לא יכול להצדיק ברבריות של הרוצחת וגם לא לעודד את הבנתו' (חנה סמילן, 'כאילו אין גבול', 24.10.2003).
- 10 ראו התייחסות לשינוי תפיסת עיתונאים ישראלים את תפקידם אצל פירסט ואברהם, 2004.

רשימת המקורות

- בארת, ר'. 1980. מחשבות על הצילום. תרגום: דוד ניב. ירושלים: כתר. דור, ד'. 2001. תקשורת תחת השפעה. תל אביב: בבל.
- בלום-קולקה, ש', קמפף, ז' ות' ליבס. 2003. 'לדבר עם האויב?': ראינות עם פלסטינים בתקופת האינתיפאדה השנייה', בתוך י' שלזינגר ומ' מוצ'ניק (עורכים), למ"ד לאיל"ש: קובץ מחקרים בבלשנות שימושית. ירושלים: צבעונים הוצאה לאור: 61–77.
- דור, ד'. 2002. מאחורי חומת מגן. תל אביב: בבל.
- כהן, א'. 2003. 'סיפור קומיקס, שיר וכתבת עיתונות: שלושה דגמים של Image/text, בתוך ר' בן-שחר וג' טורי (עורכים), העברית שפה חיה, כרך ג. הקיבוץ המאוחד: 167–183.
- לוי, ד'. 1991. 'התפקיד האידיאולוגי של חדשות הטלוויזיה: המקרה של האינתיפאדה ב"מבט"', פתוח"ח 1: 9–30.
- ליבס, ת' וז' קמפף. 2005. 'צפייה בטרור מרחוק: הייצוג הטלוויזיוני והחוסן הלאומי',

- בתוך א' זומר וא' בלייך (עורכים), בריאות הנפש בצל הטרור: הניסיון הישראלי. תל אביב: רמות: 499–540.
- ליבס, ת', קמפף, ז' וש' בלום-קולקה. 2006. 'סדאם ב-CBS וערפאת בערוץ הראשון: ראיונות עם אויב על מסך הטלוויזיה', בתוך ת' ליבס ופ' פרוש (עורכים), כשהאויב נכנס אלי הביתה: טרור ותקשורת בעידן העכשווי. תל אביב: הקיבוץ המאוחד: 145–178.
- נואלה-נוימן, א'. 1974. 'ספירלת השתיקה: תיאוריה של דעת-קהל', בתוך ד' כספי (עורך), תקשורת המונים – מקראה. רמת אביב: האוניברסיטה הפתוחה: 122–131.
- נוסבאום, מ'. 2003. צדק פואטי: הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים. חיפה ותל אביב: אוניברסיטת חיפה / ספריית מעריב.
- פירסט, ע'. 2001. 'הטוב, הרע והנעדר', פנים 17: 86–94.
- פירסט, ע' וא' אברהם. 2004. 'יצוג האוכלוסייה הערבית בתקשורת העברית: השוואה בין סיקור 'יום האדמה' הראשון (1976) לבין סיקור 'אינתיפאדת אל-אקצא' (2000). תל-אביב: אוניברסיטת תל אביב: מכון תמי שטינמן.

- Alexander, J. 1981. 'Mass news media in historical systemic and comparative perspective', in E. Katz, & T. Szecsko (Eds.), *Mass Media and Social Change*. London: Sage.
- Barthes, R. 1977. *Image – Music – Text*. New York: Hill and Wang.
- Cromer, G. 2005. 'The rhetoric of victimization: An analysis of the coverage of Intifada El-Aqsa in the Israeli press', *International Review of Victimology* 12 (3): 235–245.
- Ellis, J. 2000. *Seeing things: Television in the age of uncertainty*. London: I.B. Tauris Publisher.
- Galtung, J., & Ruge, M.H. 1965. 'The structure of foreign news', *Journal of Peace Research* 2: 64–90.
- Gerbner, G., & Gross, D.P. 1976. 'Living with television: The violence profile', *Journal of Communication* 26 (2): 173–199.
- Gilboa, E. 2005. 'Media-broker diplomacy: When journalists become mediators', *Critical Studies in Media Communication* 22 (2): 99–120.
- Gitlin, T. 1983. *Inside prime time*. New York: Pantheon.
- Hall, S. 1973/1980. 'Encoding/decoding', in Centre for Contemporary Cultural Studies (Ed.), *Culture, media, language: Working papers in cultural studies, 1972–1979*. London: Hutchinson: 128–138.

- Hallin, D.C. 1986. *The uncensored war: The media and Vietnam*. New York: Oxford University Press.
- Hallin, D.C. 1994. *We keep America on top of the world*. New York: Routledge.
- Iser, W. 1978. *The act of reading: A theory of aesthetic response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kampf, Z. 2006. 'Blood on their hands: The story of a photograph in the Israeli National discourse', *Semiotica* 162: 263, 286.
- Korn, A. 2004. 'Reporting Palestinian causalities in the Israeli press: the case of Haaretz and the intifada', *Journalism Studies* 5 (2): 247–262.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. 1998. 'Front pages: (The citical) analysis of newspaper layout', in A. Bell, & P. Garret (Eds.), *Approaches to media discourse*. London: Blackwell: 186–220.
- Liebes, T. 1997. *Reporting the Arab Israeli conflict: How hegemony works*. London: Routledge.
- Liebes, T., First, A. 2003. 'Framing the Palestinian-Israeli conflict', in P. Norris., M. Kern., & M., Just (Eds.), *Framing terrorism: The news media, the governments and The public*. New York: Routledge: 59–74.
- Liebes, T., & Kampf, Z. 2004. 'The P.R. of terror: How new-style wars give voice to terrorists', in S. Allan, & B. Zelizer (Eds.), *Reporting war: Journalism in wartime*. London & New York: Routledge: 77–95.
- Mitchell, W.J.T. 1986. *Iconology: Image, text, ideology*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Schudson, M. 1995. *The power of news*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schudson, M. 2002. 'What's unusual about covering politics as usual?', in B. Zelizer, & S. Allan (Eds.), *Journalism after september 11*. New York: Routledge.
- Vidmar, N., & Rokeach, M. 1974. 'Archie Bunker's bigotry: The study to selective perception and eposure', *Journal of Communication* 24 (1): 36–47.
- Williams, R. 1977. *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolfsfeld, G. 1997. *Media and political conflict: News from the Middle East*. London: Cambridge University Press.